

מאמר 'כל אחד יכול'

ידבר מעניין בחינת 'בני נביאים' שבכל אחד מישראל

דוד דביר

ראשי פרקים:

א. אם ראשונים כמלאכים - אנו כבני אדם

ב. על כל פנים - בני נביאים הם

ג. חמורותו אומנותו

סיכום ביניים

ד. 'וכל פטר חמור תפדה בשה, ואם לא תפדה - וערפתו'

ה. פדיון נפש

סיכום

את הדחיפה להעלות דברים אלו על הכתב קיבלתי מדברי הרב עדין במדורת ל"ג בעומר תשס"ג כאן בתקוע. העניין התעכב מעט עקב שירותי הצבאי, אבל הדברים גם התחדדו והתפתחו בשנים שחלפו מאז. הרב דיבר אז על כך שכל אחד צריך לשאוף להגיע לשמים והדברים שלפניכם בנויים על כלל תורתו שבכתב ובע"פ, ומושפעים מאוד גם מספרי הרה"ק מפיאסצנה שאת דבריו נביא, אי"ה, בלשונם החיה במספר מקומות.

א. אם ראשונים כמלאכים - אנו כבני אדם

ידוע מאמר רבותינו ז"ל: 'אם ראשונים בני מלאכים - אנו כבני"א, ואם ראשונים כבני"א - אנו כחמורים'¹. והנה, מצינו בכל מקום שבכול דור היו מבטלים עצמם אצל הקדמונים וכן בכל דור היו מפארים גודל השגת אלוקותו יתעלה שהיה בדורות הקודמים, ואומרים שאין השגת עצמם אפילו אפס קצהו של השגתם ז"ל. וכן נתקבלנו מימים ימימה שהדורות פוחתים והולכים, כל דור קטן מקודמו, ואנו הולכים ומתרחקים מעוצם השגת ה' יתברך שהיה לראשונים.

* המאמר נכתב בצורה של דרוש (המופיע בכתב מודגש) המלווה בביאור והרחבה המופיעים בכתב רגיל. הבחירה בצורת הכתיבה הזו לא נעשתה מתוך נסיון להרשים או לשכנע אנשים בעזרת מלים גבוהות, אלא פשוט משום שצורת הלימוד החסידית, על דרך הדרוש, היא זו שהורגלתי בה, וההתנסחות באופן הזה, כך גיליתי, מסייעת לי ומכוונית אותי בשעת הכתיבה..

¹ שבת קי"ט ע"ב

כי משה רעיא מהימנא היה אדון הנביאים, ועליו אמר ה' 'בכל ביתי נאמן הוא, פה אל פה אדבר בו, במראה ולא בחידות...'², שאפילו הנביאים הקדושים לא הגיעו למעלת משה רבנו עליו השלום.. כמאמרז"ל: 'משה נתנבא באספקלריא המאירה וכו'...'³, שמרע"ה זכה להשגה העליונה, ושאר הנביאים להשגה שהיא למטה הימנה וכן בכל דור ודור, הולך ופוחת בחינת 'מן הפח אל הפחת...' יורד במעלתו ומתרחק מהשגתו יתברך.

וקשה, שהרי אם קדושי עליון האמוראים ר' זירא וחבריו המשילו עצמם לחמורים, שהם דיוטא תחתונה מאוד, ובבחינת דומם שבחי, אם כן הוא, נחנו מה. ולא שאנו רואים עצמנו אנשי המעלה, אלא שבכל זאת עינינו הרואות שגם בדורות האלו 'לא אלמן ישראל' וגם עתה יש קדושים גדולי ישראל רואי פני המלך יושבים ראשונה במלכות. והאם נאמר שהוא מראה שווא, כי אמנם בדורות הראשונים היו כמלאכים ובדורות שאחריהם היו כבנ"א כנ"ל, אבל בדורות הללו אין מעלתם ואפילו גדולים שבהם אלא כסתם חמורים?!

כי אם אמנם אמת אמר ר' זירא שהם היו כסתם חמורים, וכל הדורות שהחרו החזיקו אחריו נכוחה דיברו, היא תמיהה גדולה. כי האומנם ברא ה' יתברך ארץ ושמים לתת מרעה לחמורים אלפיים שנה. ועוד יוקשה, כי הנה מצינו שגדולי כל דור לא מיעטו אלא את עצמם, אבל על שלפניהם קדוש יאמר לו, ואפילו מי שאתמול מת כאומרם ז"ל 'אחרי מות- קדושים אמור', וכן הוא בכל מקום וכבר כתבוהו וחתמוהו לאין מספר בספרי שו"ת והלכה ומוסר וחסידות שבכל זמן ומקום. והוא פלא גדול, כי איך אפשר שאחד גדול בדורו אמר על עצמו שהוא חמור ותלמידו אחריו ספד לו מלאך ה' צבאות ואעפ"כ הוא מצוי מאוד.

אמירה רווחת היא ש'הראשונים כמלאכים' - אבותינו היו אנשי המעלה, היו שייכים בהם נבואה, מופתים ורוח הקודש, אבל ימים אלו עברו לכלי שוב. אנו בדורות הללו - כולנו כחמורים, בהמות שאין בהן ולא תהיה בהן דעת, וודאי שלא שייכת בהן שום מציאות רוחנית. הדברים הללו קשים לנו מכמה טעמים, ואלו הם:

הטענה הזו היא טענה בת אלפיים שנה, ולא כל כך ברור לאן יכולנו להמשיך ולרדת במשך כל הזמן הזה, אם כבר ר' זירא וחבריו השוו עצמם לפחותה שבבהמות. מעבר לכך, אנחנו גם לא מסוגלים לקבל אמירה כזו מכיוון שבכל דור אנחנו זוכים בחסדי ה' לראות בעינינו אנשי המעלה, כך שהטענה שישנו איזשהו קו חד המפריד בין הדורות הראשונים, המלאכים, לבין תקופת החמורים מאבדת את אמונו. כל מי שנשאל יגיד כמובן שר' זירא אמנם היה מלאך, והקו המפריד עובר איפה שהוא אחריו. האמת היא שזה לא עוזר הרבה. כך או אחרת יש קו, ויש אנשי מעלה שחיו מחוצה לו. אותם המבקשים להאדיר את זכרם של הראשונים נמצאו בדבריהם מחללים את זה של האחרונים. שהרי, אם אנחנו נמצאים בצד הלא נכון של הגבול הזה, שחותך את ציר הזמן בנקודה מוגדרת כל שהיא, סביר להניח שגם הבבא סאלי, מהרח"ו והבעש"ט, שחיו לא מזמן כל כך, נמצאים איתנו באותה סירה. זה, במחילה, הבל. דווקא הפסקנות שבאמירה הזו, היוצאת חוצץ נגד כל גילוי של אמונת חכמים אצל האדם בדורנו, ואפילו הוא ספקן למדי, זו האומרת לאדם 'תשכח מכל מה שראית ושמעת, כי זה לא יכול להיות...' מעקרת אותה לגמרי.

² במדבר י"ב, ז'-ח'

³ בבלי יבמות מ"ט ע"ב

בעיה נוספת שיש לנו עם האמירה הזו היא בעיה תיאולוגית - עניין שבהשקפת עולם דתית פשוטה. אין הדעת של עובד ה' מסוגלת לסבול את הרעיון שלקיומו כאדם דתי אין בעצם שום משמעות - אדם נולד, חי את חייו ומת מבלי שיחולל דבר, לא בעולם ואפילו לא בעצמו. השכל הישר של כל אדם אומר לו שאם הוא קיים בעולם הוא יכול, וכנראה גם אמור, לעבור תהליך מסוים, להתקדם בעצמו ולפעול שינוי כל שהוא בעולם.

השאלה האחרונה מנוסחת אמנם בצורה קנטרנית, אבל האמירה שלה רצינית - אנחנו, לאור השאלות שהעלינו, בוודאי שאיננו יכולים להאמין באמירה הזו. אבל, מאחר ואנו מוצאים באותם מקורות עצמם התייחסות כפולה לעניין, אנו מסיקים מכך שאפילו על ידיהם של כל אותם שדיברו וכתבו על כך, אלא שלטענתי לא בחנו את העניין כמונו ופסלו אותו על הסף, אמירה כזו מתוך מלוא הכוונה מעולם לא נאמרה. כנראה מתוך התמודדות בלתי מודעת עם אותן בעיות שהצגנו, נדחקו אלה לישוב את הקושי תמיד באמירה שה'קו' מונח להם על הראש, ורבים, מנוחתו כבוד, שוכב מעליו. מכיוון שאותו 'תירוץ' ממשיך להתגלגל מדור לדור אנחנו מתקשים להתייחס אליו ברצינות, ושמחים להציג כנגד זאת את תפיסתנו שלנו.

ב. על כל פנים - בני נביאים הם.

ולא משום כבודנו אנו שואלים כי הוא אין, אלא שידעין שלא נתלבשה נשמה בגוף אלא על מנת שתתעלה בעבודתו יתברך, ואין חילוק בדבר בין גדול לקטן, אלא 'כקטן כגדול יהיה', כי ישראל אף על פי שאינם נביאים, בני נביאים הם⁴ כדאיתא. אלא מוכרחים לומר שאינו כן. ובאמת בכל הדורות היו קדושים, קוראים אל ה' והוא יענם, רק שרובם ככולם לא רצו להתפאר בעצמות השגתם והשפילו לקרוא עצמם חמורים. ותלמידיהם אחריהם טעו בכפליים. כי הטעות האחד הוא שהאמינו לרבותיהם, ולא שחשבום לחמורים ח"ו רק שהאמינו שהדורות פוחתים ובכל זאת מעלת רבם היא בהכרח פחות ממעלת רבותיו. ומתוך שסבורים כן, ממילא הם שמים את מעלת רבם ופוסקין לו פחות משוויו ונמצא מקחם לא פעם אחת מקח טעות.

אם זה לא, אז מה כן?

אמנם צורת חשיבה זו אינה אמיתית, אבל כנראה יש סיבה להיותה נפוצה כל כך. אותה אנו מנסים להסביר: כיצד באמת מתרחשים הדברים - איך נולדת הטעות ואיך היא הופכת משגיאה בהבנת הנקרא והנשמע למציאות חיה:

יושבים התלמידים ומקשיבים לרבם, שמפיו לא יוצאים לא מלאכים ולא גלגלים אלא מלים פשוטות, והם סבורים שלא מוטל עליהם אלא להקשיב למלים הללו ולסכם אותן. בטוחים הם שירדו לפֶשֶׁר דבריו ואין כאן זולת מה ששכלם תופס. גם כשהרב מדבר על דברים גבוהים הם מפרשים אותם כדברי משל או כעניינים השייכים לדורות עברו. הם עוצמים עיניהם מראות בגודל מעלת רבם האמיתית ולא מחפשים לרדת לעומק דבריו דברי אלוקים חיים.

וכך סיפר מורנו בעל הסולם זי"ע:

'וכבואי פה עם הבריות ראה ראיתי בעוני עמי. עניות הדעת ושחוק הכסילים עלה אליי כקול הכסילים תחת העיר לשקץ ולרמש על נשמת בית מאוינו, מדברים סרה על ה' ועל תורתו ועל

⁴ ירושלמי פסחים ל"ג.

עמו קול גדול שבחכמת הקבלה כולה אין כאן בינה ודעת וסברה כלל וכלל, אלא המה קיבוץ של מילות ושמות, לא משל ולא נמשל רק דברים ככתבם, וזכות היא לפטפט פטומי מלים בדברים ככתבם באמונה שלימה שהם דברים קדושים, שבזה יושלם עלינו כוונת הבריאה. וכשיתרבו העוסקים בהדברים ככתבן באמונה שלימה, מיד ייתי מלכא משיחא כי יושלם בזה כל התיקון ותו לא מידי ח"ו.

עד שפגשתי את המפורסמים שבהם, המה אנשים שכבר כילו שנותיהם על הלימוד בכתבי האר"י וזוהר, והצליחו שכל ספרי האר"י שגורים בפיהם עד להפליא ושם להם כקדושים שהיו בארץ. ושאלתים אם למדו אצל רב שהיתה לו השגה בפנימיות הדברים, וענו לי: 'חס מלהזכיר, אין כאן שום פנימיות זולת דברים ככתבם מסורין לנו ותו לא מידי ח"ו. ושאלתים אם הרח"ו ז"ל השיג פנימיות הדברים, וענו לי: 'ודאי לא השיג יותר ממה שאנו משיגים'. ושאלתים על האר"י ז"ל עצמו, וענו לי: 'ודאי לא ידע פנימיות יותר הימנו כלום, וכל מה שידע מסר לתלמידו הרח"ו ז"ל וכן הגיעו אצלנו'.

וצחקתי מאוד עליהם, דא"כ איך נתחברו העניינים בלב הארי ז"ל בלי שום הבנה ודעת, וענו לי: 'אשר חיבור העניינים קיבל מפי אליהו ז"ל, והוא ידע הפנימיות באשר שהוא מלאך'.

וכאן שפכתי חמתי עליהם כי אפס בי כח הסבלנות לעמוד אצלם...⁵

בסיפורו של בעל הסולם אנו מוצאים דוגמא חריפה לדבר: 'מקובלי' ירושלים, מתארים לרב אשלג את הקבלה שהתקבלה אצלם: איש מחכמי האמת שבכל הדורות לא השיג יותר מאיתנו - אנו איננו מבינים דבר מכל המילים הגבוהות שאנחנו מלהגים, וגם רבותינו לא הבינו, וגם רבותיהם. גם מהרח"ו והאר"י ז"ל היו מטומטמים כמונו, אלא שגילו להם.

הענווה המאפיינת לומדי תורה רבים, הגורמת להם לבטל את השגתם בפני החכמה שמולם, היא במקרה זה הרת אסון. הרב שהשיג באמת ניחן בענווה יתירה (שהיא בוודאי תנאי להשגה) ונמנע מלדבר על השגתו - ותלמידיו קנו את מה שמכר להם רבם, והאמינו לו שלא השיג דבר. הערכתם רבה אליו בזכות חריפותו, בקיאותו או מידותיו, ואת אלה הם מנסים ללמוד ממנו, אבל בכל הנוגע להשגת אלוהות - הם סבורים שעניין זה רחוק מהם בזמן ובמקום, ולעניין זה רבם לא שונה מהם. אם הרב, שהוא כליל כל המעלות של עובד ה' הידועות להם, לא השיג דבר, הרי שגם להם לא מזומן שום עתיד בתחום הזה. מתוך כך הם מתקבעים ברפשם.

הדוגמא שבסיפור היא אמנם קיצונית ואינה מורה על הכלל, אלא שהיא מראה עד היכן יכולים הדברים להגיע. גם מבחינת עזות הביטוי, ועוד יותר - מבחינת האמירה התיאולוגית הטמונה בהם: מה שנתפס כנורמלי וצנוע כשמדובר בתורת הנגלה, מקבל מימדים מפלצתיים וגסים למדי כשהמדובר בתורת הנסתר. שהרי, גם לסוברים שללימוד נגלה יש איזה ערך שהוא גם בפי אדם שאיננו מאמין בכך שה' יתברך מופיע בעולם הגשם, סתם מתוך שהוא ממלא את חלל העולם במלים קדושות, הרי שלגבי תורת הנסתר העניין שונה, ת"ח כאלה הם כמעידים עדות שקר בעצמם. שהרי, כל עניינה של תורת הנסתר הוא בהבנת התלבושות מציאותו יתברך בעולם הזה, ומי שאינו מאמין בקיומה של מציאות כזו - מאיר את עצמו (דבר שהוא דווקא ראוי והגון לו...), וגרוע מכך - את התורה, באור מגוחך למדי, כשהוא מכלה את שנותיו על שינון חסר שחר של מידות, ספירות ושלשולים.

⁵ מכתב של בעל הסולם, מופיע בספר 'הסולם', עמ' ס'.

דומה גם, שהספרים מהם למדו מקובלי ירושלים היו מצונזרים מעט. אולי על ידי משגיחים ומחנכים אחראים, שחששו מתלמידים שלא שימשו כל צרכם, שעוד עלולים לקחת ברצינות את מה שכתוב. בהקדמה לספרו 'שערי קדושה' כותב מהרח"ו כך:

'ראיתי בני עליה, והם מועטים, משתוקקים לעלות, והסולם נעלם מעיניהם, ויתבוננו בספרים הקדמונים, לחפש ולמצוא אורחות חיים, את הדרך ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשו, להעלות נפשם אל שרשם העליון, ולדבקה בו יתברך, כי הוא השלמות הנצחי כענין הנביאים, שכל ימיהם נדבקו בקונם, ובאמצעות הדביקות ההוא שרתה עליהם רוח הקודש, להורותם איזה הדרך ישכון אור ...

ולא עוד, כי גם בזמנינו זה, ראיתי אנשים קדושים זכו לכל זה ... לכן הציקתני רוח בטני להתיר לפרושים, ולתמוך בימינם, ולהורות להם הדרך ילכו בה. וע"כ חברתי חבור זה... וחלקתיו לארבעה חלקים. החלק הראשון, בהנהגת דרך החסידות והפרישות, המביאה לידי רוח הקודש... החלק הרביעי באופני היחודים עצמן, אשר על ידם יושג רוח הקודש, כאשר בחנתי וניסיתי, ונתאמתו על ידי...'

(ספה"ק שערי קדושה לרח"ו, הקדמה)

ודאי, לא השיג יותר ממה שאנו משיגים...

ג. חמורותו אומנותו.

והטעות השניה הוא שחשבו שמה שהם יודעים שהשיג רבם, הוא בהכרח יותר מכפי שיוכלו הם להשיג. כי ברוב ענוותנותם שלמדו מרבם יראו מגשת אל האלוקים והוא בחינת 'כי עקב ענוה - יראת ה' (משלי כ"ב ד)', כי בגלל שהם מקטינים עצמם לומר שעניין זה הוא לגדולים מהם ומרבם, הם יראים מגשת אל האלוהים. ובגלל שהם יראים מגשת אל האלוהים, וטועים לחשוב שכל מדרגה שנראית להם גבוהה - מוכרח שהיא מעבר להשגתם, בגלל כן לא באו אל הטוב שהיה מזומן להם. כי נמצא שבכל דור לא יעלה בדעת תלמיד אפילו לנסות להשיג השגת רבו או יותר ממנה, ואף הגדול בתלמידים לא יראה חובתו אלא בלהגיע למעלה שהיא רק במעט פחותה ממעלת רבו, כי יותר מכך לא יוכל להשיג, כי סובר שהתמעטות הדורות היא בהכרח, והכרח הוא שהוא יהיה בהמה גסה אפילו עוד יותר מרבו, והוא טעות גדול. כי על ידי זה דייקא נעשים חמורים. כי החמור אין לו עלייה ולאדם יש, ולשם כך בא לעולם כנודע. ועל ידי זה שסובר שאין שייכת בו עליה, על ידי כך הוא מכריז על עצמו שהוא חמור ופותר עצמו מכל עבודה. והוא בחינת 'פדיון פטר - חמור', שעל ידי שהוא פודה ופותר עצמו מלנסות לעלות, על ידי זה נעשה חמור. ועל ידי שאין עולים בעצמם - אזי בהכרח יורדים. כי הוא לא יעלה אפילו למעלת רבו, ותלמידו אחריו לא יעלה אפילו למעלתו וכך על ידי טעות הזו מתמעטין באמת הדורות. והוא עיקר בתורת כ"ק אדמור כפי שחזר וכתבו לאין מספר בספריו הקדושים.

'לא דברי הזיה אנו מדברים אליך, ולא דברים שלמעלה מן העולם והטבע אשר רק בני עליה יכולים להגיע אליה, דברים בטוחים וודאים אשר כל איש ישראל יכול לבוא אליהם במעט התאמצות אבל תמידית, דברים שאינם נגד חוקי הטבע גם כן. ואם קשה לך להבין עתה איך אפשר לך להגיע למצב אשר לא שערוהו לא אתה ולא חבריך, לא תתייאש ממנה כי הכלל הזה תדע, כל מדרגה גדולה וכל מדה עילאה אשר תשמע לא תתייאש ממנה, רק

תחמוד אותן ותתאמץ להגיע אליהן, כי הרבה אנשים כבר נאבדו ולא עלו אל המצב שהיו מוכשרים אליו רק מפני ייאוש הזה, שיסודו עצלות התרשלות ויצר הרע, ולו רצו לנסות להעפיל ולעלות לאט לאט, פסיעה אחרי פסיעה לא היו מבליים את כל ימיהם ברפש, ולא היו מאבדים את כל האור וכל הקודש שהיה מוכן להם.

(ספר בני מחשבה טובה להרה"ק מפיאסצנא, אות י')

והתמעטות הזו היא דווקא על ידי שחושבים עצמם. כי 'הראשונים', דורות הקדמונים, היו כמלאכים, אבל בדורינו אנו - נמשלנו כולנו לחמורים. ומן הסתם, מאחר שגם רבם הוא חמור וגם הם, הרי שאין מדרגת הרב גדולה על מדרגת התלמיד אלא 'בחכמה במניין'⁶ אבל לא במהות. נמצא, שע"י ענוותנותו של הרב, שהקטין עצמו, נתגאה התלמיד והשווה עצמו לרבו בפחיתותו המעושה, תחת שיעלה עצמו למעלת רבו האמיתית, ולא כל שכן למעלה גבוהה הימנה. שאף היא בידיו. ואין כוונתנו שכל אחד יכול מה שרבו לא יכול כי גם זה הבל, כי באמת כל אחד יכול, אלא שבאמת עולה מדברינו שגם רבו לא עלה לאור-מופלא-רום-מעלה שהיה מסוגל לה, כי גם אותו הטעו רבותיו בהטעות הזה. ועתה שאין בנמצא כלל, על פי טעותם, 'רואי פני המלך', הוא רוצה על כל פנים להיות מה'יושבים ראשונה במלכות', ולזכות לכבוד בזה ובבא על גדולתו בתורה.

בפעם הראשונה טעו התלמידים לחשוב שרובם הוא, בהכרח גמור, קטן מכל מה שהיה לפניו ולא שייך בדברים גבוהים. בפעם השנייה, הנמשכת ממנה, הם עושים את אותה הטעות לגבי עצמם. כשם שעד עתה התמעטו הדורות, ורבנו קטן מרבותיו, כך הם מוסיפים להתמעט. גם אנו נהיה, בלי נדר ואי"ה, קטנים מרבותינו, וטוב ונוח לנו בכך שעולם כמנהגו נוהג⁷.

סיכום ביניים

לאחר ששאלנו את השאלות והשבנו עליהן ששאלה זו היא ודאי מוטעה, באנו לתיאור התהליך שהביא (ומוסיף להביא) להשרשתה אצל רבים וטובים, ולהפיכתה משגיאה במישור התיאורטי למציאות חיה:

הרב, שהיה איש המעלה באמת, הקטין עצמו כמיטב יכולתו ועמד לפני תלמידיו כאילו אינו אלא 'תלמיד חכם' פשוט. תלמידיו מאמינים בו אמונה תמימה ובטוחים שאין בו יותר ממה שהוא טורח לספר להם. מכיוון שכך הם ממעיטים בערך תורתו ואינם מבקשים לבוא אל פנימיותה, אלא עוסקים בחיצוניותה. יודעים הם יפה שהשגת אלוהות היא עניין שעבר זמנו,

⁶ משנה עדויות א', ה'

⁷ נכון, אין זה מחייב שטוב להם בכך, ויש בכך לימוד חובה על ת"ח גדולים שבכל הדורות. עם זאת עובדה היא, שבכל הדורות רבו המשלימים - אלו החיים בשלום עם ה'מצב' כפי שהם הבינו אותו, ומעטים מאוד בכל דור התעקשו בכל זאת, ולמרות שהתקבלה אצלם אותה מסורת, לבקש ה'. ואלו אמנם מצאוהו, שכן 'קרוב ה' לכל קוראיו, לכל אשר יקראוהו באמת', כמובא בדברי מהרח"ו... מיעוט קטן אחר, שיחידי סגולה אלה היו רבותיו - זכה בכל דור למסורת אחרת. גם מבין אלו, רבים אחזו בסופו של דבר במסורת התמורות, אם מתוך נטיית הנפש ואם מתוך ביטול דעת המיעוט של רבם בפני שאר 'גדולי הדור'. עוד בעניין זה, יובא, אי"ה, בהמשך דברינו.

ועבודת ה' בדורנו מתמצה בלימוד 'נגלה', בצד הגלוי לעין והמעשי של התורה. מילוי הכרס בש"ס ופוסקים וקיום המצוות המעשיות מתוך הקפדה יתירה, ולא דווקא מתוך שמחה ודביקות, שהן, לדעתם, מיותרות לגמרי, בהיותן נוגעות לצד הרוחני (או 'המיסטי') של עבודת ה', צד שכבר בטל ועבר מן העולם.

משום שלתורה באופן שהם מבינים אותה יש בכל זאת ערך רוחני רב (כי 'כשיתרבו העוסקים בדברים ככתבם באמונה שלימה, מיד ייתי מלכא משיחא...'), ילמדו אחדים מהם עד שייעשו בעצמם רבנים, ואת תורתם ישקדו להעביר במסירת הנפש לדור הבא. לתלמידיהם כבר לא תהיה שום הזדמנות לדעת מהי עבודת ה' ואיך נראה עובד ה'. תלמידים אלו, מתוך אונס גמור, יגדלו בהכרח להיות קטנים יותר מרבים, וכך הולכים הדורות ומתמעטים באמת. כך, מתוך תנועה זו של 'ענווה' כביכול, עולה במשך הזמן תנועה הפוכה: התלמיד משווה עצמו לרבו.

כרבו הוא גדול בש"ס ופוסקים (או בשלשולים), וכרבו, הוא לא שייך בהשגות אלוקות. גאוה זו הופכת אותו לגורם סטטי, שהרי את מה שניתן להשיג (במישור האיכותי) הוא כבר השיג. נח הוא איפה עם רבו על זרי הדפנה של גדולה מדומה, משום שאין הוא מבין באמת את תפקידו כאן, את התכלית שהלימוד אמור להוביל אליה. מכאן ואילך לא נותר לו בחייו אלא מרדף אחר הכמות - 'למלא את כריסו בש"ס ופוסקים'. המרדף הזה איננו עלייה, אלא ריעה, מילוי הכרס. מאחר שאין משמעות אמיתית לקיום הדתי כמו שרואה אותו תלמיד חכם מהטיפוס שאנו עוסקים בו, (הוא המכונה 'שד יהודי'⁸), הוא יחפש צידוק לקיומו, בפני העולם ובעיקר כלפי עצמו, בשדה שבו הוא חושב: השדה הכמותי. כמה שעות ביום אני לומד. כמה שעות בלילה אני ישן. כמה מסכתות אני יודע על פה. כמה יצא שמי וכמה תלמידים יש לי - אלו השאלות המעסיקות אותו. ומכיוון שכשהחשיבה היא כמותית, היא הופכת מהר מאוד, בלי כל כוונה רעה ולחלוטין מבלי משים, לתאוות ממון פשוטה: 'כמה אני שווה', בעיני עצמי, בעיני החברה ובעיני ה' יתברך. וכבר הובטחנו על זאת ש'אין אדם מת וחצי תאוותו בידו'⁹, שורשו של המרדף הזה בחיפוש אחר תחושת הסיפוק, המופקת מהצבת יעדים והגשמתם. ותחושה זו - מובטח לה שלא תבוא. נסביר גם מדוע:

התורה הקדושה נעשית אצלו לשתי תורות. הוא רואה בתורה (זו הנוגעת אליו בכל אופן...) דבר מוגבל שכולו על הארץ - ומתוך כך הוא מניח שבכוחו להיות בכולה, 'לסיים אותה'. מוכרח בעיניו שלתורה שרגליה על הארץ יש סוף (שגובהו, מן הסתם, לא עולה על ג' טפחים, מדין 'לבוד') ואילו התורה השנייה, זו שראשה בשמים, גם רגליה גבהו מאוד... לסוף הזה הוא מנסה כל ימיו להגיע. להיות יכול לומר 'אני את שלי עשיתי' ולנוח בידעו שהעולם הבא מחכה לו. לסוף הזה הוא לעולם לא יגיע, פשוט משום שהוא איננו. התורה הקדושה היא תורה אחת ואין לה סוף - נמשכת היא מן התהום אל שמי השמים, וכל כולה נוגעת אליו.

⁸ זוהר, פנחס רנ"ג ועוד.

⁹ קה"ר פרק א', ד"ה ונתתי.

השד היהודי נמשל לחמור של התחרות שהלך ליריד. בעליו פיטם אותו במאכלים עריבים כדי שיזכה בתואר החמור השמן ביותר, והשקהו דבש ויין כדי שיתארכו אזניו ויסתלסל זנבו. החמור נהנה אולי מהמזון והמשקה, שהם כשלעצמם משובחים (אם כי, על צד האמת, האכלתם לחמור היא בזבוז משווע...). אלא שבסופו של דבר, הפרס, אותו טס של נחושת מעוטר בשנצים שיוצמד לחזהו (אם יזכה) לא אומר לו דבר וחצי דבר. מן הסתם ינסה לאוכלו ויגלה שהוא לא טעים לו כל עיקר.

כמו באגדה המספרת שהעולם הבא הוא סתם סטנדר עם גמרא, השאלה אם מדובר בגן עדן או גיהנום היא שאלה של הסתכלות. השד היהודי אמנם עושה את מה שהוא מצווה עליו, אלא שהוא תופס את העולם הבא כגרסה משופרת של העולם הזה. בתת מודע שלו, העולם הזה הוא מקום של תאוות שיש להתגבר עליהן - והעולם הבא הוא המקום האידיאלי בו מתממשות התאוות. פשוט משום שהוא לא מסוגל לחשוב באופן אחר, נכונה לו אכזבה. העולם הבא איננו כבוד ויקר על הישגיו: 'כל ימיך למדת למרות שאתה לא סובל את זה - כאן יודעים להעריך זאת...'. 'התאפקת מתאוותיך כל-כך יפה, שמגיע לך פרס'. בעולם הבא מצפה לו עבודה רוחנית בדרגה גבוהה יותר. מי שבעולם הזה לא עסק כלל בעבודה רוחנית, ימצא את עצמו 'תקוע' עם 'שכר' שלא אומר לו כלום. ההיגיון לפיו פועל העולם הבא לא נתפס בכלים שלו, והתסכול שהיה מנת חלקו בעולם הזה, ימשיך ללוות אותו גם שם. התסכול הזה, תחושה זו של 'חוסר טעם בתורתו ותפלתו'¹⁰ והצמא ליותר, הם שנותנים לו סיכוי.

ד. 'וכל פטר חמור תפדה בשה, ואם לא תפדה - וערפתו'¹¹

ועתה שהוא בבחינת 'פדיון פטר - חמור', שפדה ופטר עצמו מעבודה והשווה עצמו לחמור (באומרו ש'אם ראשונים כבנ"א, אנחנו כחמורים'), הוא נעשה בבחינת 'שבו לכם פה עם החמור'¹², שיושב על מקומו כשהצדיק עולה, בחינת 'ואיה השה לעולה'¹³. והתיקון לזה הוא על ידי מצוות פדיון פטר חמור. והוא סוד אילו של אברהם אבינו שנברא בערב שבת בין השמשות, כי 'תשובה קדמה לעולם'¹⁴, כי ה' יתברך הקדים רפואה למכה. כי 'השה לעולה', אילו של אברהם אבינו ע"ה, חיכה לו מששת ימי בראשית. כי עוד קודם שנברא ולמד שלא כהוגן ונתפס בשטות הזו לומר 'חמור אני' בחינת 'שבו לכם פה עם החמור', עוד קודם לכך כבר ברא לו ה' יתברך רפואה לטעותו ונתן בו נשמה טהורה, חלק א-לוה ממעל צמאה תמיד למקורה.

¹⁰ סיפורי מעשיות לר"נ מברסלב, מעשה ח'.

¹¹ שמות י"ג, י"ג.

¹² בראשית כ"ב, ה'.

¹³ שם שם, ז'.

¹⁴ תנחומא י"ט.

כי עניין פטר חמור הוא 'וכל פטר חמור תפדה בשה'¹⁵ - שעליו לפדות עצמו מבחינה זו של 'פטר חמור' ולבוא לבחינת שה, בחינת 'ואיה השה לעולה'. והוא בחינת 'שבו לכם פה עם החמור' - למטה, 'ואיה השה' - לעולה למעלה.

ואם אינו עושה כן, וממשיך להשוות עצמו לחמור, אזי 'נוח לו שלא נברא משנברא'¹⁶. כי אם אפשר רק לרדת, ואי אפשר לעלות, אם כן נמצא שטוב לו שלא היה בא לעולם מלכתחילה, ועכשיו משבא - טוב לו שימות לפני שיספיק לקלקל הרבה, והוא בחינת 'ואם לא תפדה - וערפתו'. כי כל 'פטר חמור' צריך לפדות עצמו מבחינת חמור ולבוא לבחינת שה, ואם אינו עושה כן, אזי 'ואם לא תפדה וערפתו', כי טוב מותו מחייו. ובאמת טוב מותו מחייו, כי במותו תהיה הנשמה על כל פנים כלולה בשרשה, מה שאין כן בחייו שהיא רחוקה ממקורה ומתגעגעת אחריו, עד שלבסוף ימית את עצמו באשר הנפש צמאה למקורה ואם לא תבוא אליו בחיים - תצטרך לבוא אליו על ידי מיתה ח"ו.

אמנם ה' יתברך מאפשר לנו לטעות. עם זאת, בהיותו אל רחום וחנון, הריהו דואג שלעולם לא נרגיש טוב עם הטעות הזו. זהו הפתח לכל אדם לתשובה - הצמא שטבוע בנפש לאל חי, לזכות לאור פניו.

חוסר הסיפוק הזה נולד מהתפיסה המוטעית השוללת מעבודת ה' את המהות שלה, ורואה בה עניין כמותי: צבירת מספר גבוה ככל הניתן של מצוות, מסכתות, תלמידים או פרקליטים - של-מעלה בזמן קצוב, והיא עצמה הכובלת אותו מ'לחפש את עצמו' - את מקור נשמתו וחיותו, במקום בו הוא מצוי. כי, בעיניה של תפיסה זו, מדובר בבזבוז זמן.

בכל מקום ובכל זמן צמאו מעטים, אחד מעיר ושנים ממשפחה, ליותר. ובכל מקום וזמן נתקלו בני עליה אלה ב'מחסומים' פנימיים ובמניעות חיצוניות. מביין אלה, בודדים ממש במהלך הדורות הצליחו להתגבר על המחסומים ו'לעלות אל המצב שהיו מוכשרים אליו'.

כמו ב'מעשה מרב ובן יחיד' לר' נחמן מברסלב: בתוך 'עולם התורה' קשה מאוד להיות קשוב לצמא של הנפש למקורה. וכמו בסיפור, אין שיעור להפסד שהפסידה הנשמה והפסיד העולם בגלל אותם דיבורים הנאמרים בשם התורה. גם שם וגם כאן הבעל דבר מדבר מגרונו של הרב. ההתנגדות של הרב לנסיעה לצדיק היא לא רק בגלל החשש לבנו - שהבן יהיה ח"ו חסיד, במקום לממש את הפוטנציאל שלו ולהיות רב. הסיבה העמוקה יותר היא שהרב מכיר במעמקי נפשו בכך שהוא ובנו דין אחד להם: הוא למד ולימד כל ימיו שדינם דין חמור, כך הוא חי את חייו וכך חניך את בנו יחידו. בדברי הצדיק (שאינם מפורשים בסיפור, אבל אנו יודעים שהם עתידים 'ליתן טעם בתורתו ותפילתו' של הבן) יש איום לא רק על אורח חייו הנוכחי של הבן, אלא גם על זה של האב. איום זה הוא המניע אותו לצאת למלחמה: 'הלא תראה שאסע עמך, ואראה לך שאין בו ממש...'

אם בצדיק יש ממש - אין ממש ברב. בעובדה זו הרב, בגילו ובמעמדו, לא מסוגל להודות.

¹⁵ שמות ל"ד, כ'

¹⁶ בבלי עירובין י"ג, ב'.

וכמו בסיפור, מאחר שנמנע מהנשמה להתעלות אל מקורה בחיי הגוף - אין לה ברירה אלא לעזוב את הגוף ולעלות לבדה: '...וחזרו לביתם, ונפטר אותו הבן...'

ה. פדיון נפש

ומי שרוצה לקיים בעצמו מצוות פדיון פטר חמור, לפדות עצמו מבחינת חמור ולבוא לבחינת שה, זה עושים ע"י שמוסר את עצמו ביד צדיק אמת, שנקרא כהן בחינת: 'והעברת כל פטר רחם לה'¹⁷, 'וידבר ה' אל אהרון... כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו לה' יהיה לך'¹⁸. כי הכהן שהוא הצדיק הוא 'אוהב את הבריות ומקרבן לתורה'¹⁹ שמראה למי שבא אליו שלא בשמים היא... ולא מעבר לים... כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיו ובלבבך לעשותו'²⁰. וזה עושים על ידי פדיון נפש שנותנים לצדיק בחינת 'אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה'. שעל ידי שהוא מוסר כסף פדיון נפשו ביד הכהן הוא מקיים בעצמו 'כי קרוב אליך הדבר מאוד, בפיו ובלבבך לעשותו', כדברי רבנו ז"ל 'כי צדיק אוכל לשובע נפשו'²¹, וזה בחינת 'השביע בצחצחות נפשך'²². נמצא שהצדיק הגדול האמיתי זוכה על ידי פרנסתו ואכילתו לבחינת אורות הצחצחות ועל ידי אלו הצחצחות נתבטל מסך המבדיל ועל ידי זה נחקרב הצדיק להשם יתברך. נמצא כמה וכמה תענוג גרם זה האיש שהביא פרנסה להצדיק האמיתי שעל ידי זה הוא מביא ומקרב את הצדיק להשם יתברך כנ"ל²³.

כי כשנותן 'פדיון' לצדיק אמיתי הוא רואה מה שנעשה בכוחו שלו, ונוכח שיש בכוחו לגרום כמה וכמה תענוג למעלה. אז הוא נאזר בגבורה ללכת בדרכו של הצדיק ולהתמיד בה, וזהו הפתח כחודו של מחט שעליו לפתוח. רק כך יוכל ה' יתברך, אם ירצה, לפתוח לו היכלי עולם.

סיכום הדברים

אותם בני עליה מועטים שנפשם בוערת בהם ויש בהם השתוקקות אמיתית לעבודת ה' עומדים בכל דור בפני קשיים רבים. הם מוצאים עצמם בכל דור נאלצים להכריז מלחמה על כל האמיתות המקובלות בעולם התורה: ההתבטלות בפני 'גדולי הדור', תפיסת הלימוד היבש כערך עליון וההכרה שאין מקום בימינו לניסים ומופתים, לנבואה ורוח הקודש, ושמי שטוען לדברים הללו הוא תמיד בטלן, ובדרך כלל גם שרלטן. צריך אומץ רב, מידה רבה של מרדנות

¹⁷ שמות י"ג, י"ב

¹⁸ במדבר י"ח, ט"ו

¹⁹ אבות א', י"ב.

²⁰ דברים ל', י"ב ואילך.

²¹ משלי י"ג כ"ה

²² ישעיהו נ"ח י"א

²³ שיחות הר"ן אות כ"ה. ועוד מעניין זה בספר המידות 'צדיק' ועוד.

ובעיקר הכרה ברורה שהעניין הוא צודק וחיוני לא רק לשלוות נפשי אלא גם לקיום העולם ולגאולה שלו, כדי לקבל את ההחלטה לנסות, ולהתמיד בה.

את התכונות הללו מקבלים מהצדיק. 'ראה הקב"ה בצדיקים שהם מעטים, עמד ושתלן בכל דור ודור',²⁴ בכל דור ישנם צדיקים כאלה, שהמתבונן בהם מבין שהדבר אפשרי. אנשים שעל ידי 'פדיון נפש' שנותנים להם אפשר לראות חומר הופך לרוח. כאשר אנו מתבוננים בצדיק, ורואים אותו בעינינו מעלה את ניצוצות הקדושה השבויים במאכל או בכסף שהבאנו לו לשורשם העליון, הדבר נעשה אצלנו וודאי ואנו מקבלים את האומץ לנסות.

מאחר שהאדם מתמיד בניסיון להידבק בה' יתברך, שוב אין הדבר תלוי בו. וודאי שה' איננו חייב לו דבר. אנו יודעים רק זאת: 'קרוב ה' לכל קוראיו, לכל אשר יקראוהו באמת'.

בעזרת השם.

²⁴ בבלי יומא ל"ח ע"א.